

УДК 341.64(4):342.7(477)

ШЕЛЕВЕР Н. В.,

**кандидат юридичних наук, доцент
кафедри міжнародного приватного права,
правосуддя та адвокатури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблем, що виникають під час виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. Звертається увага на важливість виконання зазначених рішень для нашої держави. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства в цій сфері.

Ключові слова: Європейський суд із прав людини, державна виконавча служба, виконавчий документ, виконання рішень судів, сатисфакція.

Постановка проблеми. Акт правосуддя повинен бути виконаний, тоді буде досягнута мета судочинства. Виконання рішення судів є завершальною стадією судового процесу. Без цієї стадії рішення суду взагалі втрачає сенс і практичне значення.

Як свідчить практика, домогтися виконання рішення суду набагато складніше, ніж його прийняти. Виконання рішень судів та інших органів покладається на державну виконавчу службу (далі – ДВС).

Сьогодні наша країна переживає важкі часи. Крім виходу з економічної кризи, необхідним кроком на шляху до Європейського Союзу (далі – ЄС) є приведення законодавчої бази до рівня, який би забезпечив Україні можливість повноправного членства в ЄС. Це складне завдання, оскільки внесення змін у законодавство та проведення правових реформ вимагають значних ресурсів і часу. Це безпосередньо стосується й виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), адже цей орган неодноразово висловлював свою стурбованість стосовно недосконалості національного механізму юридичного захисту в Україні, що пов'язано з невиконанням чи неналежним виконанням судових рішень.

Рішення ЄСПЛ є особливою категорією виконавчих документів, які мають велике значення для захисту прав людини та спрямовані на уникнення аналогічних порушень прав і свобод людини в майбутньо-

му. Виконання рішень вищезазначеного суду – це специфічний процес із певними особливостями, які постають із міжнародних зобов'язань України. Тому дослідження проблем, які виникають під час виконання цих виконавчих документів, є особливо актуальним питанням юридичної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означену тему вивчають такі науковці: З. Бортновська [1], М. Булгакова [2], І. Бережна [3], Ю. Зайцев [4], Г. Фединяк [5], Л. Фединяк [5], проте деякі її аспекти недостатньо розкриті й потребують подальшого дослідження.

Тому **мета статті** – проаналізувати проблеми, що виникають під час виконання рішень ЄСПЛ в Україні, та надати пропозиції щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Виконання рішень ЄСПЛ є специфічним правовим інститутом, відмінним від схем, передбачених для виконання рішень національних судів, а також для визнання й виконання на території України рішень іноземних судів та іноземних недержавних установ. Тому з огляду на міжнародні зобов'язання, передбачені Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, і наддержавний статус ЄСПЛ встановлено особливі механізми реалізації його рішень [6].

Процесуальний порядок виконання таких виконавчих документів здійснюється відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 2006 р. [7] та Закону України «Про виконавче провадження» від 1999 р. (у редакції закону від 4 листопада 2010 р.) [8].

ЄСПЛ, на відміну від національних судів, не видає виконавчих листів, тому особа не повинна ні самостійно пред'являти рішення до виконання, ні будь-яким чином стимулювати його виконання. Держава зобов'язана сама виконати рішення ЄСПЛ на користь особи. Звільнити її від такого обов'язку може лише письмова відмова особи отримати присуджену згідно з рішенням суму виплат. Як правило, відмова від виконання рішення буває частковою: наприклад, у разі невчасної виплати основної суми особа отримує право на пеню, проте якщо затримка становила лише кілька днів і розмір пені незначний, вона може відмовитися від її нарахування [1].

Проблемним питанням під час виконання рішень ЄСПЛ є те, що державний виконавець як представник органу державної влади отримує заробітну плату з Державного бюджету України, проте зобов'язаний, згідно з виконавчими документами, діяти проти власної держави.

ДВС є державним органом і реалізовує обов'язки держави згідно з рішеннями ЄСПЛ, забезпечує виконання міжнародних зобов'язань України й таким чином підтримує на належному рівні авторитет нашої держави. У зв'язку із запланованим реформуванням Державної виконавчої служби України передбачається створення приватної системи

виконання судових рішень. Вважаємо, що в разі проведення такої реформи виконання рішень ЄСПЛ має залишатися за державною виконавчою службою, адже недержавна установа не буде в такому випадку ефективнішою. За приватними виконавцями доцільно закріпити виконання виконавчих документів про стягнення не до Державного бюджету України.

Наступною проблемою під час виконання рішень ЄСПЛ є з'ясування місцезнаходження стягувача. Такий обов'язок не закріплений ні за ДВС, ні за органом представництва, який згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» відповідальний за забезпечення представництва України в ЄСПЛ та координацію виконання його рішень.

Як зазначає Н. Коломієць, «з'ясування місцезнаходження (місцеперебування) стягувача необхідне на етапі надсилання йому стислого перекладу рішення, і це має бути покладено на орган представництва. Таким чином, щодо з'ясування місцезнаходження (перебування) стягувача, згідно з рішенням ЄСПЛ, має бути передбачена особлива процедура, перелік необхідних дій, які належить вчинити органу державної влади. Зокрема, такими діями можуть бути направлення запитів за останнім відомим місцем роботи. У зв'язку з наведеним вище та тим, що така ситуація може виникнути на практиці, пропонуємо внести зміни до Закону України «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини», зокрема стосовно покладення на орган представництва обов'язку щодо вжиття заходів для з'ясування місцеперебування (місцезнаходження) стягувача» [9].

Вважаємо, що ця пропозиція є доцільною, оскільки необхідно вжити всі заходи для того, щоб рішення ЄСПЛ було виконано.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» під виконанням рішень ЄСПЛ розуміють виплату стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, а також вжиття заходів загального характеру [7].

Додаткові заходи індивідуального характеру спрямовані на забезпечення відновлення порушених прав стягувача. Метою застосування заходів загального характеру є забезпечення дотримання Україною положень Європейської конвенції 1950 р., порушення яких встановлене рішеннями ЄСПЛ; забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого судом порушення; усунення підстави для надходження до Європейського суду з прав людини заяв проти України, спричинених питаннями, що вже були предметом розгляду в суді.

Найменш проблемним є виконання рішень ЄСПЛ щодо виплати справедливої сатисфакції. Зазвичай кошти сплачуються вчасно.

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлено, що центральний

орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, здійснює списання на вказаний стягувачем банківський рахунок, а в разі його відсутності – на депозитний рахунок державної виконавчої служби коштів із відповідної бюджетної програми Державного бюджету України.

Проблемність виконання рішень у частині виплати відшкодування полягає в тому, що закон про виконання рішень ЄСПЛ не передбачає зобов'язань щодо визначення сум у держбюджеті, потрібних для щорічної реалізації ухвал цього суду. На необхідність передбачати кошти на виконання рішень ЄСПЛ в окремій бюджетній програмі вказано лише в Перехідних положеннях цього закону. Отже, оскільки державний бюджет країни приймається щороку, відсутні гарантії, що необхідні суми передбачатимуться в ньому регулярно. Тобто це питання залишається відкритим [6].

На нашу думку, доцільно було б створити Фонд гарантування виплати відшкодувань за рішенням Європейського суду з прав людини, який за рахунок коштів Державного бюджету України забезпечував би стовідсоткове погашення боргів держави за відповідними виконавчими документами.

ЄСПЛ вказує у своєму рішенні лише на компенсацію матеріальної шкоди, проте не вказує, які саме заходи індивідуального й загального характеру необхідно вжити для реалізації рішення. Держава має право обирати їх на власний розсуд.

Так, відповідно до ст. 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Європейської конвенції 1950 р., порушення яких встановлене рішеннями ЄСПЛ, забезпечення усунення недоліків системного характеру, усунення на території України підстав для надходження до Європейського суду з прав людини заяв проти України, спричинених питаннями, що вже були предметом розгляду в суді.

Цими заходами є такі: внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування; внесення змін до адміністративної практики; забезпечення юридичної експертизи законопроектів; забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Європейської конвенції 1950 р. та практики ЄСПЛ прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана з правозастосуванням, а також із триманням людей в умовах позбавлення свободи; інші заходи, які визначаються за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи державою-відповідачем відповідно до рішення ЄСПЛ із метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Європейської конвенції 1950 р. та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень.

На практиці іноді дуже складно визначити заходи загального характеру, а тим більше їх застосувати. У деяких випадках причина порушення є більш-менш очевидною та коріниться в певному законі; в інших випадках причиною порушення може бути відсутність відповідної законодавчої бази. Водночас у багатьох випадках причини порушення прав заявника не є однозначно очевидними, а пов'язані з проблемою різною в тлумаченні чи застосуванні національними компетентними інстанціями внутрішнього права [10, с. 851].

Д. Супрун вважає, що опублікування й поширення серед національних судів рішень ЄСПЛ могло б бути достатнім превентивним заходом загального характеру, вжитим із метою уникнення можливих порушень Конвенції в подальшому. Саме цей ефект рішень юрисдикційного контрольного механізму Конвенції надає цьому механізму специфічного характеру, який відрізняє його від інших механізмів контролю та робить унікальним у системі сучасного міжнародного права [10, с. 851].

Відповідно до рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «Скоццарі і Дж'юнта проти Італії» (*Scozzari and Giunta v. Italy*) підсумовано зобов'язання держав стосовно здійснення необхідних заходів щодо виконання таких рішень: «...зі ст. 46 конвенції постає зобов'язання Високих Договірних Сторін виконувати остаточні рішення Суду в будь-якій справі, у якій вони є сторонами, тоді як нагляд за їх виконанням здійснює Комітет міністрів. Із цього постає, крім іншого, що рішення, у якому Суд знайшов порушення, покладає на державу-відповідача правовий обов'язок не просто виплатити відповідним особам суми справедливої сатисфакції, а й затвердити під керівництвом Комітету міністрів у національній правовій системі загальні та/або (якщо це необхідно) індивідуальні заходи, спрямовані на усунення порушень, виявлених Судом, і їхніх наслідків. Окрім того, країна-відповідач залишається вільною (зі здійсненням при цьому моніторингу з боку Кабінету міністрів) у виборі засобів, за допомоги яких вона виконуватиме своє зобов'язання згідно зі ст. 46 Конвенції, за умови їх відповідності тим, що їх викладено у висновках рішення Суду» [11].

Незважаючи на наявність низки правових актів, які регулюють порядок виконання на території України рішень Європейського суду, в Україні склалася ситуація, коли рішення ЄСПЛ або не виконуються, або виконуються протягом досить тривалого часу. Переважно мова йде про рішення, якими присуджуються зарплатні виплати, пенсії чи інші заборгованості держави перед громадянами. У зв'язку із цим 15 жовтня 2009 р. Європейський суд із прав людини виніс «пілотне» рішення в справі «Юрій Іванович Іванов проти України», яким визнав порушення Україною її зобов'язань за Європейською конвенцією 1950 р. та Протоколами до неї, зокрема порушення зобов'язань відповідно до п. 1 ст. 6 «Право на справедливий суд» Європейської конвенції та ст. 1 «Захист права власності» Першого протоколу до Конвенції. Також було вказано

на порушення ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Європейської конвенції. У своєму рішенні Європейський суд зобов'язав Україну невідкладно запровадити на національному рівні ефективний засіб юридичного захисту або комплекс таких засобів, які б унеможливили подібні порушення [9, с. 523].

Для забезпечення виконання рішень судів в Україні прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 р. Цим законом передбачається, що виконання рішень суду про стягнення коштів, боржником за якими є державний орган, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, у межах відповідних бюджетних призначень шляхом списання коштів із рахунків такого державного органу, а в разі відсутності в зазначеного державного органу відповідних призначень – за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Якщо рішення суду про стягнення коштів із державного підприємства або юридичної особи не виконане протягом шести місяців із дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, його виконання здійснюється за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Якщо протягом 3 місяців не перераховано кошти, стягувачу виплачується компенсація в розмірі трьох відсотків річних від несплаченої суми за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду [12].

Тобто Україна гарантує виконання рішень, де боржниками є державні органи, підприємства, юридична особа, примусова реалізація майна якої забороняється відповідно до законодавства, навіть у разі їхньої неплатоспроможності. У цьому випадку держава виконує рішення суду за рахунок коштів Державного бюджету України.

Для України прогресивним є визнання й виконання рішень ЄСПЛ. Ці рішення можуть бути використані для прийняття рішень іншими судами. Хоча Європейський суд є гарантом дотримання Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, проте є проблема як виконання рішень на території України, так і використання їх як джерела права у вітчизняній правозастосовній практиці.

Висновки. Отже, рішення ЄСПЛ забезпечують захист прав і свобод людини, а їх виконання є актуальним питанням сьогодення. В Україні проблема захисту прав людини є однією з найбільш гострих. Від стану виконання рішень ЄСПЛ як міжнародної судової інстанції залежить імідж країни. Оскільки Україна прагне інтегруватися до Європейського Союзу, то для уникнення труднощів під час виконання таких рішень необхідні реформи законодавчої, виконавчої й судової гілок влади.

Література:

1. Бортновська З. Виконання рішень Європейського суду з прав людини / З. Бортновська // Юридична газета. – 2004. – № 11(23). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yurgazeta.com/oarticle/812>.
2. Булгакова М. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини / М. Булгакова // Асоціація українських правників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurists.lviv.ua/articles/european-court-full.php>.
3. Бережна І. Україна увійшла в десятку країн-лідерів з невиконання рішень Європейського суду з прав людини від 1 березня 2011 р. / І. Бережна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/6074.aspx>.
4. Зайцев Ю. Проблема виконання судових рішень у практиці Європейського суду з прав людини / Ю. Зайцев. – К. : Юстініан, 2002. – 321 с.
5. Фединяк Г. Міжнародне приватне право : [підручник] / Г. Фединяк, Л. Фединяк. – 5-те вид., переробл. і допов. – К. : Атіка, 2012. – 532 с.
6. Чугуєвська М. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблемні аспекти / М. Чугуєвська // Віче. – 2013. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3895>.
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
8. Про виконавче провадження : Закон України від 21 квітня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
9. Коломієць Н. Деякі проблемні аспекти виконання рішень Європейського суду з прав людини, винесених проти України / Н. Коломієць // Юридичний журнал. – 2009. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3252>.
10. Супрун Д. Основні аспекти входження України в юрисдикційний механізм Європейської конвенції з прав людини / Д. Супрун // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Жуковської. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – с. 849–855.
11. Case of SCOZZARI and GIUNTA v. ITALY (Applications nos. 39221/98 and 41963/98) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-58752>.
12. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 5 червня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 17. – Ст. 158.

Шелевер Н. В. Проблемные вопросы выполнения решений Европейского суда по правам человека на территории Украины

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблем, которые возникают при выполнении решений Европейского суда по правам человека в Украине. Обращается внимание на важное значение выполнения указанных решений для нашего государства. Сформулированы предложения относительно усовершенствования законодательства в данной сфере.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, государственная исполнительная служба, исполнительный документ, выполнение решений судов, сатисфакция.

Shelever N. Problematic issues of execution of judgments of the European Court of Human Rights in Ukraine

Summary. In this article the question of implementation of judgments of the European Court of Human Rights as a special category of documents on the territory of Ukraine is considered. The author examines the problems arising in this regard. Attention is drawn to the fact that these decisions of international judicial body are important to protect the rights and freedoms of man and citizen and are aimed at avoiding similar violations of constitutional values in the future. The article states that the question of implementation of judgments of the European Court of Human Rights in Ukraine is a key issue. This international courts body has repeatedly expressed its concern about the absence or insufficiency of domestic legal defense mechanism associated with the failure or improper execution of judgments. This article analyzes the current legislation of Ukraine to implement the decisions of the European Court of Human Rights. The author notes the difficulties that arise in the application of general and individual character measures, as well as payment of a just satisfaction. Attention is paid to the fact that for Ukraine, which aspires to become a full member of the European Union, the timely and full implementation of the decisions of the European Court of Human Rights is an important task as it's connected with the international commitments of our country. In Ukraine, the implementation of these functions is assigned to a specially created body – the state executive service, which implements the obligations of the state on the decisions of the international court. The author provides reasonable proposals to eliminate problems which arise in practice while performing the decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine, and stresses the need for reforms in this area.

Key words: European Court of Human Rights, state executive service, executive document, implementation of courts' decisions, satisfaction.